

<https://liar.ui.ac.ir/?lang=en>

Literary Arts

E-ISSN: 2322-3448

Document Type: Research Paper

Vol. 13, Issue 3, No.36, Autumn 2021, pp.81-100

Received: 8/06/2021 Accepted: 14/09/2021

Investigating the linguistic functions of verbal impoliteness in the 1st part of Abu-Muslim Nameh of Tartoosi based on Culpeper's theoretical model

Hajar Mirzaei

Ph. D. Student of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

ha.mirzaei20@gmail.com

Raziyeh Hojatizadeh *

Assistant Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

r.hojatizadeh@ltr.ui.ac.ir

Abstract

Introduction: Linguistic politeness/impoliteness is one of the topics in the theory of pragmatics, through which the hidden layers of language can be revealed. Politeness and impoliteness approaches can be divided into classical and postmodern. In the classical approach, the concept of politeness is mostly fixed and is defined in terms of social behavior as politely. Austin's theory of speech acts and Grice's Conversational Principles are the basis of classical approaches. But in the postmodern approach, the concept of politeness is dynamic and changeable, and is explained by factors such as context and social norms. Since this theory is accounted as one of the new methods of literary text analysis that has not yet been seriously considered in the study of the language of Persian folk tales, this paper is committed to examining its function in the first part of *Abu Muslim Nameh*.

Purpose: The main purpose of this paper is to explain in which positions in the text and for what reasons are the strategies of impoliteness used and what kinds of triggers are embedded in each case to indicate the appointed strategy.

Methodology: This research has been done by descriptive-analytical method and presents the types of verbal impoliteness in the first part of *Abu-Muslim Nameh* (i.e. Junaid Nameh) based on Culpeper's proposed strategies which combines his earlier and later patterns and is overshadowed by the Spencer-Oatey's theory of "rapport management".

Results: Regarding the strategies used, the results show that out of a total of five Culpeper 'strategies, three strategies of positive impoliteness, negative impoliteness and off-record impoliteness can be seen in the text. Direct positive impoliteness is the most widely used while off-record impoliteness is the least commonly used, which leads to linguistic prominence by creating the different types of irony in the text. Insulting is one of the most prominent forms of the positive impoliteness in *Abu-Muslim Nameh*. Insults are in categories as moral,

*Corresponding author

Mirzaei, H., Hojatizadeh, R. (2021). Investigating the linguistic functions of verbal impoliteness in the 1st part of Abu-Muslim Nameh of Tartoosi based on Culpeper's theoretical model. *Literary Arts*, 13(3), 81-100.

2322-3448 / © 2021 The Authors. Published by University of Isfahan

This is an open access article under the BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/liar.2021.128749.2011>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088027.1400.13.3.5.8>

religious, national and sexual. Negative impoliteness is usually characterized by signs of intimidation, ridicule, and threat. The threat, in addition to being the result of glorifying and heroic features in epic texts, becomes a factor in hindering and damaging the audience's private face. Off-record impoliteness is less widely used than the other two strategies, and it has mostly appeared ironically. In addition, in the theory of politeness in the sense of power, attention is paid to the interaction of verbal relations. Positions of weakness and strength shape people's verbal behaviors. However, in *Abu-Muslim Nameh*, the weakness and strength has little effect on verbal actions as inferiors and superiors use verbal behaviors alike.

Keywords: verbal impoliteness, Culpeper, *Abu-Muslim Nameh*, strategy of impoliteness, trigger.

References

- Brown, P. & Levinson, S. C. (1987). *Politeness; Some Universals of Language Usage*. Cambridge University Press.
- Bastani Parizi, M. (2004). National and social movement of Ayyaran, *Hafiz*, 5, 5-7.
- Culpeper, J. (1996). Towards an Anatomy of Impoliteness: *Journal of Pragmatics*, 25, 349-67.
- Culpeper, J., Busfield, D. & Wichmann (2003). Impoliteness revisited: with special reference to dynamic & prosodic aspects, *Journal of pragmatics*, 35 (10-11), 1545-1579.
- V.R.ā. (2005). Impoliteness and Entertainment in the Television Quiz Show: The Weakest Link: *Journal of Politeness Research: Language, Behavior, Culture*, 1, 35-72.
- ————. (2011). *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*. Cambridge University Press.
- ————. (2015). Impoliteness Strategies. In *Interdisciplinary Studies in Pragmatics: Culture & society*, 421-445.
- Drikvand, Z. (2019). A Linguistic Study Impoliteness in Iranian Cinematic Films (Case Study: Movies: we do not get used to and Forever and One day), *Language Analysis*, 6, 71-88.
- Esmaili, H. (2001). *Abu Muslim Nameh*. Qatre Press.
- Fraser, B. (1990). Perspectives on Politeness, *Journal of Pragmatics*, 14, 36-219.
- Goffman, E. (1967). Interactional Ritual, *Essays on Face-to-Face Behavior*, Garden. City, Anchor Books.
- Fallah, Gh, A. (2006). Reciting in *Shahnameh*, *Half-yearly Persian Language and Literature*, (55-56), 107-130.
- Hosseini, S. M., et.al (2018). Ru and Aberu: two aspects of face in the Iranian culture: an ethnographic study in pragmatics. *Language Related Research*, 6, 215- 246.
- Hosseini, S. M. (2009). Politeness and power: linguistic markers of disagreement in thesis defense sessions. *Researches in Linguistics*, 1, 79-100.
- Jafarpour, M. & Mohammadian, A. (2012). The importance of epic- heroic prose stories in the history of Persian literature. *History of Literature*, 71. P. 234-264.
- Koutlaki, S. (2018). *The System of Politeness, Ritual Courtesy in the Iranian Culture*, Zahra Farrokhnejad & Azardokht jalihiyan (trans.), Elmi ve Farhangi Press.
- Leech, G. N. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman. Cambridge University Press.
- Mahmoudi Bakhtiari, B. & Salimiyan, S. Linguistic Impoliteness Patterns in Sayyadan, *Language Related Research*, 1, 129-149.
- Namvar, Z. (2019). Verbal Impoliteness Patterns in Iranian Television Series with Culpeper Discourse Theory Framework Case Study: Madaraneh. *Scientific Journal of Audio Visual Media*, 29, 227-252.
- Omidsalar, M. (2002). Tips on obscenity and obscenity in Persian language, *Iranian Studies*, 54, 341-350.
- Paidarnobakht, F. & Yousefian Kenary, M. (2020). Verbal irony and its linguistic usages in meta-historiography based on two beizaie's plays: "Jangnameh Golaman" and "Fathnameh Kallat", *Language Related Research*, 6, P.257-289.
- Rahmani, H. (2015). Looking through the lenses of impoliteness at power and gender in Persian-speaking ooungster's novels, *Language and Linguistics*, 20, 31-56.
- Rahmani, H. (2018). The effect of power and gender on impoliteness and its counter reactions in the play Ofool by Akbar Radi, *Social Linguistics*. (4), 54-65.
- Safa, Z. (1986). The Story of the boycott of Abu-Muslim-Nameh, *Iran Nameh*, 18, 233-249.
- Shah Hosseini, F. (2006). Reciting of women in epic, *Hafiz*, 26, 70-72.
- Tselika, A. (2015). Irony as an Impoliteness Tool: An Exploration of Irony's Intentionality, Cancellability and Strenth, *Athens Journal of Philology*, 2, 89-108.
- Upadhyay, Sh. (2010). Identity and Impoliteness in Computer-mediated Reader Responses, *Journal of Politeness Research*, 6, 105-27.
- Yule, G. (2010). *Pragmatics*, Mohammad Amouzade & Manoochehr Tavangar (trans.). Samt.
- Zolfaghari, H. & Bagheri, B. (2019). *Iranian Heroic Legends*. Tehran: Khamoosh.

فنون ادبی

مقاله پژوهشی

سال سیزدهم، شماره ۳ (پیاپی ۳۶) پاییز ۱۴۰۰، ص ۸۱-۱۰۰

تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۳/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۶/۲۳

بررسی کارکردهای زبانی بی ادبی در بخش نخست ابومسلم‌نامه ابوطاهر طرطوسی بر پایه نظریه کالپیر

هاجر میرزایی، دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

ha.mirzaei20@gmail.com

راضیه حجتی‌زاده^۲، استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

r.hojatzadeh@ltr.ui.ac.ir

چکیده

ادب و بی ادبی از پدیده‌های زبانی رایجی است که در تعاملات روزمره اجتماعی نمود گسترده‌ای می‌یابد. اگر بتوان سطوح مختلفی از قبیل: شناختی، هیجانی- ادراکی، زیبایی‌شناختی و رفتاری را در یک تعامل شناسایی کرد، ادب و بی ادبی کلامی با سطح سوم ارتباط دارد. این رفتار که واجد ویژگی کاربردشناختی است و بر فایده‌مندی کنش در موقعیت#دلالیت دارد، از شیوه‌های نوین تحلیل زبان متون است که تاکنون در بررسی قصه‌های عامیانه فارسی به آن توجهی نشده است؛ نظر به این مهم، در پژوهش حاضر، انواع بی ادبی کلامی در بخش نخست ابومسلم‌نامه (جنیدنامه) بر پایه راهبردهای پیشنهادی کالپیر بررسی شد. این نظریه تلفیق الگوی متقدم و متأخر او و حاصل نظریه «مدیریت ارتباط» اسپنسر-اوتی است. هدف اصلی تبیین جایگاه‌ها و چرایی راهبردها و نشانگرهای زبانی بی ادبی در داستان است. به این منظور، تمام جمله‌های جلد نخست ابومسلم‌نامه بررسی و پس از آن، بسامد هر راهبرد، از کل جامعه آماری محاسبه و نمونه‌ها تحلیل شد. نتایج پژوهش در حوزه راهبردها نشان داد از مجموع پنج راهبرد کالپیر، سه راهبرد بی ادبی ایجابی، بی ادبی سلبی و بی ادبی استهزایی در متن دیده می‌شود. بی ادبی ایجابی مستقیم پرکاربردترین و بی ادبی استهزایی کم‌کاربردترین است که با ایجاد انواع آیرونی در متن به برجستگی زبانی می‌انجامد. همچنین مؤلفه قدرت، فرادستی و فرودستی شخصیت‌ها تأثیر چندانی در میزان و شیوه کنش‌های کلامی بی ادبانه نداشته است.

کلید واژه‌ها: بی ادبی کلامی، کالپیر، ابومسلم‌نامه، راهبرد بی ادبی، نشانگر.#

^۲مسئول مکاتبات

میرزایی، هاجر، حجتی‌زاده، راضیه. (۱۴۰۰). بررسی کارکردهای زبانی بی ادبی در بخش نخست ابومسلم‌نامه ابوطاهر طرطوسی بر پایه نظریه کالپیر. *فنون ادبی* ۱۳ (۳)، ۸۱-۱۰۰.

۸۱-۱۰۰.

2322-3448 / © 2021 The Authors. Published by University of Isfahan

This is an open access article under the BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/liar.2021.128749.2011>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088027.1400.13.3.5.8>

۱. مقدمه

رعایت ادب (Politeness) و بی ادبی کلامی (Impoliteness) در بافت‌های گفتمانی حاکی از پایگاه اجتماعی سخن‌گویان و روابط اجتماعی آن‌ها و دو صورت متقابل از کنش‌های اجتماعی و بازتاب آن در واژه‌ها و شیوه سخن گفتن است. محققان درباره پدیده ادب و بی ادبی کلامی نظریه‌های متعددی ارائه داده‌اند. با نگاهی به این نظریه‌ها می‌توان رویکردهای مربوط به ادب و بی ادبی را به دو بخش کلاسیک و پست مدرن تقسیم کرد. در رویکرد کلاسیک عمدتاً مفهوم ادب ثابت است و در قالب رفتار اجتماعی مؤدبانه تعریف می‌شود؛ اما در رویکرد پست مدرن مفهوم ادب پویا و متغیر است و باتوجه به عواملی مانند بافت موقعیتی و هنجارهای اجتماعی معرفی می‌شود. در رویکرد نخست که به رویکرد «جریان اول» معروف است، نظریه‌های کاربردشناسی کلاسیک مانند نظریه کنش‌گفتارهای آستین و اصول مکالمه‌ای گرایس است که اساس رویکردهای کلاسیک به شمار می‌آید. در همین زمینه، نظریه ادب لیچ مطرح می‌شود. لیچ برخلاف براون و لوینسون، ادب را جهانی نمی‌داند و معتقد است هر کدام از قواعد ادب در فرهنگ‌های مختلف از نظر برجستگی متفاوت‌اند (Leech, 1983: 150). سپس، براون و لوینسون (Brown & Levinson) مشهورترین نظریه ادب را مطرح کردند که بر جریان‌های پس از خود اثر گذاشت. آن‌ها ادب را هرگونه رفتاری می‌دانند که برای حفظ وجهه مخاطب به کار می‌رود. این مفهوم، در آرای گافمن ریشه دارد که وی آن را «ارزش اجتماعی» مثبتی می‌نامید که یک فرد برای خود ادعا می‌کند» (Goffman, 1967: 5). نظریه براون و لوینسون بیشتر بر مفهوم وجهه متمرکز است و راهبردهایی را ارائه می‌دهد که از میزان تهدید وجهه مخاطب می‌کاهد و بر متغیرهایی همچون قدرت (تحمیل ارزش‌های خود به شنونده)، فاصله (تعامل میان شنونده و گوینده) و رتبه‌بندی (میزان تحمیل‌ها براساس میزان حمله آن‌ها به وجهه) تأکید می‌کند (Brown & Levinson, 1987: 61).

رویکردهای پست مدرن را در بررسی ادب می‌توان در تحلیل‌های فرهنگی اجتماعی و انتقادات نظریه‌پردازان مخالف رویکرد کلاسیک دید که نظریه کالپیر یکی از شاخص‌ترین آن‌هاست. در مقابل نظریه ادب، کالپیر نظریه بی ادبی کلامی را مطرح می‌کند. کالپیر راهبردهای بی ادبی کلامی را در پنج سطح بی ادبی آشکار (Bald on-record impoliteness)، بی ادبی ایجابی (Positive impoliteness)، بی ادبی سلبی (negative impoliteness)، بی ادبی استهزائی (off-record impoliteness) و ادب مضایقه‌شده (withhold politeness) ارائه می‌دهد. همچنین بر عواملی مانند احساسات، بافت و هنجارهای اجتماعی تأکید می‌کند. «باتوجه به مطالعات فراوانی که در زمینه ادب/بی ادبی انجام شده است، هنوز چالش‌های نظری و روش‌شناختی اساسی در این زمینه وجود دارد. برخلاف رویکردهای سنتی به پدیده ادب/بی ادبی، نظریه‌های پست مدرن، این پدیده را ذاتی زبان نمی‌دانند و معتقدند که برای بررسی آن، هنجارهای اجتماعی و بافت نیز لازم است» (محمودی بختیاری و سلیمیان، ۱۳۹۵: ۱۳۰).

۲. روش پژوهش

پژوهش پیش‌رو با شیوه توصیفی-تحلیلی انجام شده و می‌کوشد انواع راهبردها و نشانگرهای بی ادبی کلامی را در بخش نخست ابومسلم‌نامه براساس نظریه بی ادبی کالپیر تبیین کند. باتوجه به کاستی‌های الگوی اول کالپیر، مولفان برآن شدند تا الگوی مقدم و موخر او را که از نظریه «مدیریت ارتباط» اسپنسر-اوتی به دست آمده، با هم ادغام کنند تا بتوانند الگوهای تعاملات گروهی ابومسلم‌نامه را که بر حفظ یا تهدید وجهه جمعی بیش از فردی تمرکز دارد، مطالعه کنند. هدف، بررسی راهبردها و نشانگرهای کلامی وابسته به آن‌ها، تبیین رابطه قدرت و کنش‌های کلامی در داستان ابومسلم‌نامه است. بر این اساس، مجموعه جملات داستان براساس راهبردهای پنج‌گانه کالپیر استخراج و دسته‌بندی شد و نشانگرهای زبانی (triggers)، عوامل مؤثر بر ایجاد کنش کلامی بی ادبانه در متن متناسب با داده‌های به دست آمده تبیین و تحلیل شد. انواع

نشانگرها نیز براساس نمودار کالپیر (441: 2015) در مقاله «استراتژی‌های بی‌ادبی کلامی» استخراج شده است. علت گزینش داستان ابومسلم‌نامه جنبه‌های اجتماعی، انعکاس زبان و محاورات مردم و گفت‌وگومحوری آن بوده است که تاکنون پژوهشی در این باره انجام نشده است و نبود چنین نگرشی در قصه‌های عامیانه احساس می‌شود. گفتنی است ادب و بی‌ادبی که در این پژوهش براساس نظریه کاربردشناسی زبانی و برمبنای تقسیم‌بندی‌های کالپیر انجام شده، ابزاری برای بررسی زبان متن ابومسلم‌نامه است که نموده‌ها و برجستگی‌های سبکی را به خوبی نشان می‌دهد.

۳. سؤال‌های پژوهش

ابومسلم‌نامه یکی از جلوه‌های فرهنگ و ادبیات عامیانه است و بازتاب زبان و کلیشه‌های زبانی دوره تولید اثر در آن دیده می‌شود. انواع بی‌ادبی کلامی از جمله: دشنام‌ها، القاب و عناوینی که شخصیت‌ها به هم نسبت می‌دهند و نیز بی‌ادبی‌های کلامی دیگری که در هنگام مبارزه رد و بدل می‌شود در این متن دیده می‌شود. با این پیش‌زمینه بر آنیم تا براساس بافت متن، دریابیم که کدام یک از راهبردها و نشانگرهای بی‌ادبی کلامی کالپیر در داستان ابومسلم‌نامه نمود بیشتری دارد و چرا. همچنین متن داستان نوعی حماسه دینی است و ایدئولوژی‌های حاکم بر عصر را تبلیغ می‌کند. به این منظور بررسی می‌کنیم که چه رابطه‌ای میان قدرت و بی‌ادبی کلامی وجود دارد.

۴. پیشینه پژوهش

کالپیر و همکاران (۲۰۰۳) در مقاله «بازبینی بی‌ادبی با توجه به ابعاد آهنگین و پویا» بی‌ادبی کلامی را در متن‌های گفتمانی متفاوت بررسی کرده‌اند. نتیجه تحقیق نشان داده است که برای بررسی بی‌ادبی کلامی نباید به یک راهکار اکتفا کرد؛ بلکه باید بی‌ادبی کلامی را در گفتمانی گسترده‌تر و در سایه مؤلفه‌هایی مانند عوامل آهنگین و لحن کلام تحلیل کرد.

شیو. آر اوپادهیای (SH. Upadhyay) (۲۰۱۰) در پژوهش «هویت و بی‌ادبی در پاسخ‌های رایانه‌ای خوانندگان» به تحلیل پاسخ‌های مخاطبان به نظرانی پرداخته است که روزنامه‌نگاران حرفه‌ای در رسانه‌های آنلاین بیان کرده‌اند و نتایج تحقیق در یک نظریه روان‌شناسی و اجتماعی از هویت، نشان می‌دهد استفاده از بی‌ادبی کلامی با موقعیت ایدئولوژیکی فرد در ارتباط است.

حسینی (۱۳۸۸) در پژوهش «ادب و قدرت: نشانگرهای زبانی مخالفت در جلسات دفاع از پایان‌نامه» نشانگرهای زبانی ادب را در جلسات دفاع هنگام بیان نظر مخالف بررسی کرده است. علاوه بر عامل قدرت عواملی مانند موقعیت، شدت تهدید و جهت و تفاوت نسلی در شیوه بیان مخالفت تأثیرگذار است.

رحمانی (۱۳۹۳) در مقاله «نگاهی به قدرت و جنسیت از منظر ادب و بی‌ادبی در رمان‌های نوجوانان فارسی‌زبان» به تأثیر قدرت و جنسیت در به‌کارگیری رویکردهای ادب و بی‌ادبی در ده رمان برگزیده نوجوانان، براساس نظریه ادب براون و لوینسون و بی‌ادبی کالپیر پرداخته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد شخصیت‌هایی که در موضع قدرت قرار دارند، از استراتژی‌های بی‌ادبی بیشتری و شخصیت‌هایی که در موضع ضعف هستند، از استراتژی‌های ادب بیشتری استفاده کرده‌اند و زنان نسبت به مردان، رفتار کلامی مؤدبانه‌تری دارند.

محمودی بختیاری و سلیمیان (۱۳۹۵) در پژوهش «بررسی بی‌ادبی کلامی در نمایش‌نامه صیادان» از دیدگاه کالپیر به بررسی نمایش‌نامه صیادان پرداخته و به ترتیب پرکاربردترین و کم‌کاربردترین شیوه بی‌ادبی را در صیادان بی‌ادبی ایجابی و کنایه نیش‌دار می‌داند.

کوتلاکی (۱۳۹۶) در بخش‌هایی از کتاب «نظام ادب، تعارف و مفهوم وجهه در فرهنگ ایرانی» به مفهوم وجهه در فرهنگ ایرانی می‌پردازد و نمونه‌های متعددی از محاورات روزمره گویشوران را ذکر می‌کند. همچنین به نقد نظریه‌های اصلی ادب می‌پردازد.

حسینی و دیگران (۱۳۹۶) در مقاله «رو و آبرو دو روی مفهوم وجهه در فرهنگ ایرانی: پژوهشی قوم‌نگارانه در کاربردشناسی زبان» دو بعد وجهه در فرهنگ ایرانی را بررسی و نمونه‌ها و اصطلاحات را در گفت‌وگوهای روزمره، وبلاگ‌ها و فیلم‌های تلویزیونی تحلیل کرده‌اند.

دریکوند (۱۳۹۷) در مقاله «بررسی زبان‌شناختی بی‌ادبی کلامی در فیلم‌های سینمایی ایرانی؛ مطالعه موردی: فیلم سینمایی «آادت نمی‌کنیم» و «ابد و یک روز» بی‌ادبی کلامی را بر مبنای نظریه کالپیر در فیلم‌های سینمایی بررسی کرده و ارتباط آن را با جنسیت سنجیده و نتیجه گرفته است مردان بیش از زنان از انواع بی‌ادبی کلامی استفاده کرده‌اند.

رحمانی (۱۳۹۷) در جستار «تأثیر قدرت و جنسیت بر بی‌ادبی و شیوه برخورد با آن در نمایشنامه افول اثر اکبر رادی» تأثیر قدرت و جنسیت را بر اتخاذ رویکردهای بی‌ادبی کلامی در نمایشنامه افول بررسی کرده است. نتایج تحقیق نشان‌دهنده آن است که شخصیت‌های فرادست و مردان از بی‌ادبی مستقیم و شخصیت‌های فرودست و زنان از بی‌ادبی غیرمستقیم استفاده کرده‌اند. نامور (۱۳۹۸) در پژوهش «جلوه‌های بی‌ادبی در تلویزیون در چارچوب نظریه گفتمان کالپیر مطالعه موردی: سریال مادرانه» نشان می‌دهد که همه الگوهای بی‌ادبی کلامی اعم از تهدید وجهه فردی، رابطه‌ای و اجتماعی در این سریال به کار رفته است.

همان‌طور که در پیشینه ذکر شد، اغلب پژوهش‌های انجام‌شده از الگوی بی‌ادبی کلامی کالپیر و نظریه ادب براون و لوینسون بهره برده‌اند و تعداد محدودی هم از نظر جامعه‌شناسی زبان به تحلیل متن پرداخته‌اند. غالباً پژوهش‌ها بر حوزه هنرهای تصویری، نمایش‌نامه، فیلم‌نامه و کنش‌های کلامی کاربران در فضای مجازی متمرکز بوده و هیچ‌یک به متون ادبیات عامیانه - که ظرفیت گسترده‌ای در انتقال و بازتاب هویت فرهنگی یک ملت دارد - نپرداخته‌اند.

۵. مبانی نظری

۵-۱. مفهوم ادب

ادب سلسله‌رفتارهایی است که بر اساس هنجارهای جامعه مؤدبانه تلقی می‌شود و بنابر هر فرهنگی اصول و شیوه‌های ویژه خود را دارد. «بعضی از این اصول کلی عبارت‌اند از باتدبیر بودن، باگذشت بودن، باحیا بودن و حس همدردی نسبت به دیگران» (یول، ۱۳۸۹: ۸۲). در مطالعات مربوط به ادب، آستین از نظریه ربط (relevance theory) برای توضیح رفتاری استفاده می‌کند که به عمده گستاخانه است. او به کنش‌های کلامی که آزاردهنده فرض می‌شوند اشاره و از آن‌ها با عنوان کنش‌های حمله‌به‌وجهه (face attack acts) یاد می‌کند و آن‌ها را جهت تاریک ادب می‌داند (نک. محمودی بختیاری، ۱۳۹۵: ۱۳۲). براون و لوینسون به تاسی از گافمن (۱۹۶۷) ادب را باتوجه به وجهه شنونده تعریف می‌کنند و به کارکردهایی برای کاستن میزان تهدید وجهه می‌پردازند. وجهه «در مقام اصطلاحی فنی، به معنی خودانگاره عام یک شخص است و به آن جنبه عاطفی و اجتماعی فرد دلالت دارد که هر شخصی داراست و انتظار دارد دیگران آن را به رسمیت بشناسند» (یول، ۱۳۸۹: ۸۲). براون و لوینسون دو بعد سلبی و ایجابی برای وجهه تعریف می‌کنند. وجهه سلبی نیاز شخص به استقلال و آزادی عمل و عدم تحمیل از جانب دیگران است. وجهه ایجابی به تمایل افراد به همکاری و پذیرفته شدن و پیوند با دیگران اشاره دارد و هر کنشی را که به این دو نوع وجهه آسیب برساند، کنش تهدید وجهه نامیده و پنج راهبرد ادب آشکار، ادب ایجابی، ادب سلبی، ادب طعنه‌آمیز و ادب مضایقه‌شده برای کاهش کنش تهدید وجهه ارائه داده‌اند.

۵-۲. مفهوم بی‌ادبی

کالپیر اولین کسی است که در مقابل پنج راهبرد ادب براون و لوینسون، پنج راهبرد بی‌ادبی کلامی را مطرح و اثبات می‌کند که نظریه ادب به‌تنهایی قادر به بررسی و توجیه کنش‌های کلامی بی‌ادبانه نیست و افزون‌بر کارکردهای مثبت زبان، باید به

کارکردهای منفی آن نیز توجه کرد. در واقع کالپپر معتقد است بی‌ادبی کلامی زمانی رخ می‌دهد که الف: گوینده از روی عمد به وجهه مخاطب حمله کند؛ ب: شنونده آن را عمدی بیندارد؛ ج: آمیزه‌ای از هر دو صورت اتفاق بیفتد (Culpeper, 2005: 38). کالپپر در راستای بررسی بی‌ادبی کلامی به مفاهیمی همچون وجهه، تعمد (intentionality)، احساسات (feeling)، بافت (context) و هنجارهای اجتماعی (social norms) می‌پردازد.

به سبب آنکه بسیاری از نظریه‌های بی‌ادبی کلامی بر دانش موجود از ادب کلامی مبتنی بود، کالپپر نیز در ۲۰۰۳ و ۱۹۹۶ الگوی ادب خود را از براون و لوینسون گرفت و بی‌ادبی را جفت مقابل ادب توصیف کرد. او اصطلاح استراتژی یا راهبرد را که براون و لوینسون برای ساخت، تنظیم و بازتولید اشکال تعامل و تعاون اجتماعی به کار برده بودند، حفظ کرد؛ اما با وارونه کردن آن‌ها مجموعه‌ای از استراتژی‌های تعامل غیرتعاونی را ارائه داد. از این رو، او بی‌ادبی کلامی را «شامل راهبردهای ارتباطی طراحی شده برای حمله به وجهه و در نتیجه، ایجاد درگیری و ناهماهنگی اجتماعی» تعریف می‌کند (Culpeper, 2003:154). بر این اساس، الگوی اولیه کالپپر شامل پنج کلان راهبرد و راهبرد به قرار زیر است:

- ۱- بی‌ادبی ایجابی (با هدف تخریب وجهه ایجابی مخاطب از قبیل: بی‌اعتنایی، سرزنش، محروم کردن، منع کردن از کاری، کنار کشیدن خود از دیگران، منکر هر نوع مشارکت و اشتراکی با دیگران شدن، فاصله گرفتن و دور از جمع نشستن، بی‌علاقه و لاقید و غیر موافق بودن، همدردی نداشتن، استفاده از نشانگرهای هویتی نامناسب، مثلاً دوستی را با عنوان یا نام خانوادگی اش نامیدن یا غریبه‌ای را با اسم کوچک صدا زدن، کاربرد زبان مبهم و ناآشنا مانند یک لهجه خاص، ساز مخالف زدن، دیگران را آزرده کردن مثلاً با سکوت نکردن، مزه پراندن و حرف مفت زدن، استفاده از الفاظ موهن، دشنام و القاب سخیف).
- ۲- بی‌ادبی سلبی (با هدف تخریب وجهه سلبی مخاطب از قبیل: تهدید، تحقیر، تمسخر (برای تأکید بر قدرت نسبی خود)، برخورد اهانت‌آمیز، تمکین نکردن (مانند حاضر جوابی)، دست‌کم گرفتن دیگری، کم‌ارزش جلوه دادن دیگران (با کمک کاهنده‌های زبانی نظیر پسوند تصغیر)، تجاوز به حریم دیگری صریحاً (مثلاً نزدیک‌تر از حد مجاز به دیگری ایستادن) یا تلویحاً (صحبت از مسائل خصوصی دیگری یا پرسش از آن‌ها)، قطع کردن کلام دیگری، استفاده از ضمیر تو به جای شما، دیون مخاطب را به رخ کشیدن و ...).

۳و۴ - کلان راهبرد بی‌ادبی مستقیم آشکار و بی‌ادبی غیرمستقیم:

هریک از دو راهبرد بی‌ادبی ایجابی و سلبی می‌تواند به دو صورت رک و مستقیم و بی‌پرده یا پوشیده و تلویحی محقق شود. که در صورت دوم نیز وزن یک غرض پنهان در پشت سخن بر اغراض دیگر می‌چربد.

- ۵- ادب مضایقه‌شده: (بروز نیافتن رفتاری در جایی که انتظار آن می‌رود، مانند امتناع از سپاسگزاری در برابر هدیه و خدمت دیگری) (Culpeper, 1996: 356-357).

کالپپر (2015:425) از بی‌ادبی استهزایی که ریشه در اصل آبرونی در نظریه لیچ- گرایس دارد، به‌عنوان یک فراراهبرد نام می‌برد و منظور از آن، استفاده غیرصادقانه و صوری از راهبردهای ادب است.

در ادامه، کالپپر (۲۰۱۶) الگو و رده‌بندی اولیه خود را تغییر داد و با عطف به الگوی «مدیریت ارتباطی» اسپنسر- اوتی (Spencer- Oatey) از آن به‌مثابه «اصلاحیه‌ای بر وجهه منفی و مثبت براون و لوینسون» یاد کرد (ibid: 36). در این الگو، برخلاف الگوی براون و لوینسون که اغلب فردگرایانه بود و نمی‌توانست برای توصیف پویاها و تعاملات گروهی و قومی در فرهنگ‌های غیر غربی به کار آید، مفهوم وجهه شامل چشم‌انداز بین فرهنگی و دیدگاه‌های گروهی بود. کوتلاکی (۱۷۸: ۱۳۹۷) نیز در تحلیل وجهه در فرهنگ ایرانی ضمن انتقاد از نظریه اولیه ادب، تأکید می‌کند که «در زبان فارسی ملاحظات وجهه (شخصیت) به موقعیت و جایگاه فرد در جامعه ارتباط دارد» و «شخصیت فرد از طریق پذیرش در گروه و احترامی که در نتیجه آن دریافت می‌کند، ارتقا می‌یابد» (ص ۱۷۹). کالپپر (۲۰۱۵) الگوی اسپنسر- اوتی را به‌شکل زیر اقتباس و تلخیص کرد:

<p>وجهه کیفی:</p> <p>ما تمایل اساسی داریم به اینکه مردم ما را برحسب ویژگی‌های شخصی‌مان (توانمندی‌ها، قابل‌اعتماد بودن، سیما و ظاهر و ...) مثبت ارزیابی کنند.</p>	<p>وجهه (شخصیت):^۱</p>
<p>وجهه هویت اجتماعی:</p> <p>ما تمایل اساسی داریم که مردم هویت یا نقش‌های اجتماعی ما را (به‌عنوان رهبر گروه، دوست صمیمی و ...) به رسمیت بشناسند و از آن حمایت کنند.</p>	
<p>وجهه وابستگی:</p> <p>مربوط به خود در ارتباط با دیگران. (مثلاً یک رهبر مستعد یا معلم خوش‌قلب بودن مستلزم وجود یک نسبت یا رابطه است تا ارزیابی از طریق آن شکل گیرد).</p>	
<p>حق برابری:</p> <p>ما در جایگاه موجوداتی اجتماعی باور داریم که شخصاً شایسته توجه دیگران هستیم؛ به‌گونه‌ای که با ما عادلانه رفتار شود، بی‌جهت مکلف به انجام کاری نباشیم، مورد سوءاستفاده و بهره‌کشی قرار نگیریم.</p>	<p>حقوق اجتماعی:</p>
<p>حق مشارکت:</p> <p>ما سخت باور داریم که متناسب با نوع رابطه با دیگران، از حق مشارکت اجتماعی با آن‌ها برخورداریم.^۲</p>	

براساس جدول بالا، کالپپر وجهه مثبت را در نظریه براون و لوینسون با وجهه کیفی، وجهه مربوط به هویت اجتماعی و وجهه وابستگی در الگوی اسپنسر - اوتی برابر و وجهه منفی را با حق برابری و تاحدودی با حق مشارکت یکسان می‌داند. حال، با ادغام دو الگوی متقدم و متأخر کالپپر و تلفیق و مطابقت آن با الگوهای رفتاری - زبانی گونه عیاری که در متن *ابومسلم‌نامه* مشاهده شد (از قبیل خام‌کردن، مخفی‌کاری، فریبکاری، عدالت‌طلبی، لاف و گزاف، رجزخوانی و ...)، به تحلیل متن می‌پردازیم.

۶. نمونه‌ها و تحلیل متن

۱-۶. بی ادبی مستقیم (سلبی)

بی ادبی سلبی از راهبردهایی است که وجهه خواست‌های سلبی را تهدید می‌کند و مفهوم استقلال و آزادی عمل فردی را می‌رساند و اگر نقض شود، در واقع حق برابری و مشارکت نادیده گرفته شده است. وجهه خواست سلبی در داستان *ابومسلم‌نامه* بیشتر از طریق نشانگرهای تهدید، تحقیر، تمسخر، ترساندن، افشای اسرار افراد در ملا عام، دخالت در امور دیگران و پند و اندرز تعیین می‌شود. تهدید به منظور الزام مخاطب به انجام کاری یا ممانعت از آن است. اما درجه قوت و ضعف نشانگر تهدید در موارد مختلف یکسان نیست. در مثال (۵) شدیدتر و در مثال (۱) خفیف‌تر است. برخی از موارد مذکور مانند تحقیر، ترساندن و مسخره کردن از ویژگی‌های متون حماسی است و به نوعی از نتایج و کارکردهای مفاخره به شمار می‌رود؛ شخصیت

۱. کوتلاکی (۱۳۹۷: ۱۷۴-۱۷۰) ضمن بررسی مفهوم وجهه در فرهنگ ایرانی آن را با دو مؤلفه احترام و شخصیت پیوند می‌دهد و ضمن اشاره به تفاوت میان جنبه گروهی وجهه یا شخصیت در فرهنگ ایرانی با جنبه فردی وجهه مثبت در نظریه براون و لوینسون که تنها به میل فرد برای تأییدشدن و مورد احترام بودن توجه دارد، می‌نویسد: «در جامعه ایرانی، شخصیت دادن به مخاطب با قواعد جامعه درباره وجهه بخشیدن و همچنین نیازهای وجهه گروهی در ارتباط است؛ مثلاً عبارت «ظاهر را حفظ کن» به حفظ وجهه گروهی اشاره دارد که براساس آن، آنچه را باید خصوصی باشد نباید عمومی کرد».

۲. این اصل به راهبرد همبستگی یول (۱۳۸۷: ۸۹) نزدیک است که بر نزدیکی میان گوینده و شنونده تأکید دارد و دربرگیرنده اطلاعات شخصی، القاب و حتی گاهی الفاظ اهانت‌آمیز (به‌ویژه در میان مردان)، لهجه مشترک، اصطلاحات عامیانه و ... است.

فردی حریف به واسطه رفتارهای کلامی تهاجمی تهدید می‌شود و به این واسطه، زبان به صورت ابزاری شکنجه‌گر برای غلبه بر حریف درمی‌آید؛ سپس بی‌ادبی و تهاجم زبانی با خشونت فیزیکی و نشانگرهای کلامی بی‌ادبی ایجابی تلفیق می‌شود که نشان می‌دهد برای تهدید وجهه سلبی (نقض حریم خصوصی) و وجهه ایجابی نیز که شامل ویژگی‌های شخصیتی (وجهه کیفی) و هویت اجتماعی مخاطب باشد، زیر سؤال می‌رود و این دو، در واقع به هم وابسته‌اند.

۱. ابومسلم به خردک آهنگر گفت: ای استاد خردک چون چنین است و ازو [ببر] مضرت به مردم می‌رسد، دفع او باید کرد. استاد از جا درآمد که: لشکر خراسان از پس این بر نمی‌آیند. ترا خود بوی شیر از دهن می‌آید، زنهار که این اراده مکن (ابومسلم‌نامه طرطوسی، ۱۳۸۰: ۵۸۱).^۱

با وجود اینکه خردک آهنگر از بهترین دوستان ابومسلم و سازنده گرز آهنین اوست، وی را تحقیر می‌کند و کم‌ارزش جلوه می‌دهد و او را کودک خطاب می‌کند و با کنش‌های کلامی سعی دارد او را از این مبارزه منصرف کند. در واقع، با توجه به بافت متن، خردک آهنگر از نشانگر تحقیر و تمسخر برای ضربه‌زدن به وجهه ابومسلم بهره می‌برد تا مانع این عمل او ود و از کشته‌شدن وی جلوگیری کند. بنابراین، نقض وجهه کیفی و حق مشارکت و برابری و تهدید وجهه فردی ابومسلم مصلحتی و از سر دوستی و خیرخواهی است.

۲. نصر سیار روی به ماهیار کرد و گفت: ای ماهیار، حق نعمت آن بود که تو دشمن مرا در خانه راه دهی و با وی چندین تعهد و مظاهرت کنی؟ و هر روز به جاسوسی به درگاه من آیی و هر چه در مجلس من استماع کنی، او را واقف گردانی؟ (ص ۶۱۸).

ماهیار گبر ابومسلم را در خانه خود پناه می‌دهد و هر بار از خانه نصرسیار برای ابومسلم خبر می‌آورد. زرقی جاسوس از این قضیه مطلع می‌شود و با مکر و نیرنگ، اثبات می‌کند که ابومسلم در خانه ماهیار گبر پنهان شده است. نصر سیار این خیانت ماهیار را گوشزد می‌کند. از طریق افشای راز وی می‌کوشد او را شرمسار کند تا به کار خود اعتراف کند. وجهه کیفی (قابل اعتماد بودن) او را با یادآوری دیونی که بر او داشته، فاش کردن راز او و ماجرای جاسوسی‌اش نقض می‌کند. همچنین در ادامه گفت‌وگوها، کنش‌های کلامی مقدمه‌ای برای کنش‌های غیرکلامی (انتقام و خشونت) می‌شود.

۳. زن ماهیار را بیرون آوردند و به نزدیک نصر سیار بردند. نصر سیار به خشم و غضب بانگ بر روی زد و گفت: ای ملعونه راست بگو که آن روستایی کجاست؟ و گرنه به جان خلیفه روی زمین که ترا به صفتی بکشم که مرغان هوا بر تو بگریند (ص ۶۲۴).

زن ماهیار به هم‌دستی همسرش، ابومسلم را در خانه پنهان کرده است. زرقی جاسوس با حیل آگاه می‌شود. و آن‌ها را نزد نصر سیار می‌آورد. عجیب نیست که نصر سیار از موضع قدرت، زنی دست‌بسته را تهدید کند؛ اما در جاهای دیگر این گفت‌و شنود، زن ماهیار در بارگاه نصر سیار او را دشنام می‌دهد. در واقع در داستان ابومسلم‌نامه موضع قدرت و ضعف در کیفیت گفت‌وگوها اثر برجسته‌ای ندارد و در شیوه گفتمانی فرادست و فرودست تفاوت چشمگیری دیده نمی‌شود. کنش تهدید وجهه از هر دو سوی اعمال می‌شود و زیردست ولو در مواضع خطر و تنگناهای هولناک از به زبان آوردن تهدید، ترساندن، تحقیر و ناسزا ابایی ندارد و آزادانه و شجاعانه سخن می‌گوید. علت این موضوع شخصیت‌پردازی ضعیف قصه، کوشش در اکتاف عواطف و احساسات مخاطبان در مجالس نقالی و مجذوب کردن شنوندگان در پیگیری داستان است. همچنین برکشیدن و تثبیت گفتمان‌های دینی و سیاسی عصر نیز دلیل محکمی برای این موضوع است. از این رو، شخصیت‌های مثبت و عموماً شیعی حتی در مواضع ضعف نیز بی‌باکانه و متهورانه عمل می‌کنند. عیاران حماسه‌های مذهبی در اعتقادات بسیار محکم

۱. ارجاعات پس از این، برای رعایت اختصار به ذکر شماره صفحه اکتفا شده است.

بودند و حتی در بسیاری از بخش‌های ابومسلم‌نامه، عیاران لباس مبدل نمی‌پوشند و ترسی از شناخته‌شدن ندارند. البته در جنیدنامه که نسبت به ابومسلم‌نامه متأخرتر است و تحت تأثیر عیاران نئوکلاسیک است، صحنه‌های بسیاری از بدل‌پوشی دیده می‌شود. از سوی دیگر، کنش‌های کلامی غالباً در ابومسلم‌نامه به کنش‌های رفتاری ختم می‌شود؛ چنان‌که می‌بینیم نصر سیار ماهیار، همسر و فرزندان را به قتل می‌رساند.

۴. قیصر گفت: بیا و ترسا شو، زَنار ببند و مصحف بسوزان تا دختر خود را به تو بدهم، و جمله حکم و مراد بر تو حلاوت کنم. سیدجنید چون این سخنان بشنید، بخندید و آب‌دهن را به روی قیصر انداخت (ص ۲۴۹).
قیصر سیدجنید را به زنجیر کشیده است. از او می‌خواهد تا به آیین ترسا درآید، تا او را به کام دل برساند. سیدجنید باوجود اینکه در موضع ضعف است و دست او بسته است، قیصر را مسخره می‌کند و این کنش کلامی سلبی با کنش رفتاری، آب دهان انداختن بر او همراه می‌شود.

در اغلب داستان‌های حماسی - دینی از جمله رستم‌نامه، رموز حمزه، اسکندرنامه و نظایر آن، مسلمان‌شدن و توبه‌کردن به دست رقیب دیده می‌شود؛ برای مثال، «سید جنید چون این سخن بشنید، گفت: ای سگ مردارخور، اگر می‌خواهی به جان امان یابی، بیا مسلمان شو و گرنه تو را با پسرت پاره‌پاره کنم» (ص ۴۸۵). ولی در چند جای جنیدنامه قضیه برعکس می‌شود و حریف با تهدید و تحقیر از هم‌وارد خود می‌خواهد تا از دین اسلام برگردد و به آیین ترسا درآید.

۵. روزی اسد با برادرش گفت: ای برادر ما تا امروز پدری داشتیم، باری تو امروز دختر عم ما مهلهل را به زنی کن، تا ما پشت و پناهی داشته باشیم. عمران گفت: من زن‌کن نیستم، اگر تو میل داری اختیار تراست (ص ۵۲۷).

اسد با گفته خود مبنی بر ازدواج عمران با دختر عموی‌شان، به صراحت به حریم خصوصی اسد وارد می‌شود. از موضع بالا با وی سخن می‌گوید. پند و اندرز می‌دهد و در امور شخصی وی دخالت می‌کند و به این طریق، حق برابری، وجهه فردی و حریم خصوصی وی را نادیده می‌گیرد. درمقابل کنش اسد، عمران نیز با بی‌اعتنائی و نادیده‌گرفتن سخن اسد، که از نشانگرهای بی‌ادبی ایجابی است، از وجهه فردی خود دفاع می‌کند.

عوامل و دلایل استفاده از راهبردهای بی‌ادبی زبانی					نشانگر متنی	نمونه متنی	راهبرد خروجی	کلان‌راهبرد	شماره
نقض فاصله اجتماعی و جنسیت	نقض حق مشارکت	نقض هویت اجتماعی	نقض وجهه کیفی	تحمیل و قدرت‌نمایی (نقض حق برابری)					
	*				تحقیر، تشدیدکننده پیام	مثال ۱	بی‌ادبی سلبی	بی‌ادبی مستقیم	ب)
	*				تهدید	مثال ۲			
	*				تهدید	مثال ۳			
				*	تحقیر، تشدیدکننده پیام	مثال ۴			
	*				تحقیر	مثال ۵			

شکل شماره ۱: جدول نمونه‌های بی‌ادبی سلبی براساس نظریه اسپنسر-اوتی.

۲- ۶. بی‌ادبی مستقیم (ایجابی)

بیشتر بی‌ادبی‌های ایجابی در قالب دشنام و به‌طور مستقیم در *ابومسلم‌نامه* نمود یافته است. بالطبع دشنام را جز با صراحت نمی‌توان به کار برد. دشنام‌ها انواعی دارد و در دسته‌های مشخص قابل پیگیری است. تعدادی از آن‌ها عقل و خرد مخاطب را نشانه می‌گیرد؛ مانند: ابله، عجز نادان، ابله نادان، پیر ابله، بی‌عقل، جوان سفیه. تعدادی از آن‌ها منش و اخلاقیات را در مخاطب نقض می‌کند. مانند: بدکردار دروغ‌زن، بخیل لعین، ظالم بیچاره‌کش، غدار مکار، ساحر زاده، دزد ظالم، ناپاک سرشت، سست عهد. بعضی دشنام‌ها جنبه اعتقادی دارد؛ مانند: پیر زندیق، ابوترابی اهل بدعت، ناپاک خارجی. برخی از آن‌ها دشنام ملیتی به شمار می‌رود؛ مانند: عرب سوسمار خوار، ریگ بیابان‌شمار، عرب موش خوار. تعدادی زیادی هم صبغه جنسی و ناموسی دارد یا به ریشه و نسب فرد را حمله می‌کند؛ مانند: مخنث، نارعنای گیسوبریده، حرام‌زاده، سگ بی‌ناموس، حرام‌زاده بداصل. برخی دشنام‌ها نیز برگرفته از نام حیوانات است، که سگ در آن نمود برجسته‌ای دارد و با ترکیبات عطفی مختلف به کار می‌رود؛ مانند: از سگ کمتر، سگ حرام‌زاده، سگ بی‌اعتبار، سگ ملعون، حرام‌زاده سگ، سگان بی‌دین.

داستان *ابومسلم‌نامه* نمودار فرهنگ و زبان مردم عصر خود بوده است؛ بنابراین هویت اجتماعی و جمعی و پذیرش از جانب گروه در آن نقش اساسی دارد. برخی دشنام‌ها و کنش‌های کلامی مانند ابوترابی، خارجی، عرب سوسمار خوار و... وجهه اجتماعی مخاطب را هدف می‌گیرد و عاملی برای تهدید وجهه است و واکنش‌های کلامی و غیرکلامی (رفتاری) شدیدتری به دنبال دارد. در جای‌جای داستان کنش‌های کلامی تهاجمی مانند دشنام به زدوخوردهای فیزیکی منجر می‌شود. در واقع، دشنام عاملی برای قدرت‌نمایی و نقض اصل برابری و مشارکت است و هم‌آوردان در صحنه‌های مختلف در موضع ضعف و قدرت از آن استفاده می‌کنند تا کم‌ارزش بودن حریف را گوشزد و روحیه وی را تضعیف و بر او غلبه کنند.

۱. نصر سیار روی به ماهیار کرد و گفت: ای ملعون، راست بگوی که آن روستایی کجاست و اگر نه، به جان مروان سگ، بفرمایم تا هر دو پسر را سر ببرند. زن ماهیار گفت: ای سگ لعین، بفرمای که تا کودکان مرا بگشایند و سوگند یاد کن که ایشان را نکشی (ص ۶۲۵).

۲. آن خارجی از زمین برخاست و ناسزاگفتن آغاز کرد و ژاژ می‌خایید، که اسد در قهر رفت و گفت: ای سگ مادر به خطا، تو کور بودی افتادی امام چه کند؟ (ص ۵۶۲).

«در جای‌جای کتاب *ابومسلم‌نامه*، به ناسزاهایی برمی‌خوریم که که مؤمنان به خارجیان و خارجیان به مؤمنان و حتی خود راوی به خارجیان می‌دهد. در میان این دشنام‌ها اطلاق سگ به فرد بیشتر از همه دیده می‌شود و نشان می‌دهد که در نگاه ایرانی، دست‌کم پس از اسلام، سگ همواره چهره‌ای بد و منفور داشته و واژه مناسبی برای دشنام به دیگران به شمار آمده است» (ذوالفقاری و باقری، ۱۳۹۸: ۳۶۵).

گاهی در متن *ابومسلم‌نامه* دشنام «سگ» به‌تنهایی می‌آید و گاهی با دشنام‌های دیگر همراه می‌شود و گاهی نیز با نام فرد ترکیب می‌شود؛ به نظر می‌رسد در این‌گونه موارد تهدید وجهه شخص شدت بیشتری می‌یابد و قدرت تخریبی بیشتری دارد. دشنام‌هایی مانند: سگ خارجی، از سگ کمتر، سگ ملعون، سگ بی‌اعتبار، سگ بدکردار، سگ خاکسار، سگ لعین، سگ مردارخور، یزید سگ.

۳. نصر سیار بانگ بر زرقی زد و گفت: ای ملعون حرام‌زاده، چرا دروغ گفتی؟ (ص ۶۲۳-۶۲۴).

۴. زرقی حرام‌زاده به درستی معلوم کرد و به شتاب بازگردید. در پیش نصر سیار آمد. خدمت کرد و گفت: ای امیر رفتیم و به حقیقت معلوم کردیم، آن روستایی در خانه ماهیار است. پس نصر سیار بفرمود تا ماهیار را درآوردند و گفت: ای بدکردار دروغ‌زن، دیدی که دروغ چون پیدا گشت و ما معلوم کردیم که آن روستایی در خانه توست (ص ۶۱۹).

۵. ابومسلم خزیمه را آواز داد و گفت: ای حرام‌زاده، می‌خواهی آن تبر را بستانی و پنهان کنی؟ دل فارغ دار که آن تبر را

خصمان بسیار است و هر وقت که باشد، من ترا بدان تبر خواهم کشت. تو گمان می‌بری که من سلاح دیگر ندارم؟ (ص ۶۳۱).

۶. نصر سیار چون این سخن بشنید، در ساعت، جلاد را گفت: ماهیار و زنش و فرزندان را گردن بزن. ... پس گفت: ای نصر سیار حرامزاده، ما را بکش که شهیدیم و فردای قیامت، حشر ما با فرزندان رسول بود و حشر تو با یزید سگ (ص ۶۲۵). در بیشتر داستان‌های عامیانه دشنام «حرامزاده» و دشنام‌هایی دیده می‌شود که به نسب فرد حمله می‌کند و آن را در مظان اتهام قرار می‌دهد. در ابومسلم‌نامه نیز به صورت‌های مختلف نمود یافته است. مانند: حرامزاده خارجی، حرامزاده سگ، حرامزاده بداصل، حرامزاده ملعون، حرامزادگان بداصل و ملعون حرامزاده. این موارد در فرهنگ ایرانی از موهن‌ترین دشنام‌ها به شمار می‌آید.

«فحش‌هایی که خطاب به خویشاوندان مؤنث انسان است هم شرف مرد و هم مردانگی و حمیت او را مورد حمله قرار می‌دهد و بدین دلیل به‌طور کلی بسیار موهن است. از این فحش‌ها آنچه که خطاب به مادر است، مخصوصاً شدید محسوب می‌شود. زیرا اولاً اصل و نسب انسان را مورد تهمت قرار می‌دهد و ثانیاً به دلیل نزدیکی عاطفی و توهین مستتر در این‌گونه فحش‌ها از فحش به دیگر اعضای خانواده شدیدتر است. بنابراین اگر در نجابت مادر کوچک‌ترین تردیدی باشد، اصل و نسب فرزندی که از آن مادر زاییده شده مورد سوءظن قرار می‌گیرد» (امیدسالار، ۱۳۸۱: ۳۴۵).

۷. طاهر گفت: ای روستایی گاو بند، هنوز طمع زندگی داری. ابومسلم گفت: ای سگ خارجی، بی رضای حق تعالی برگ از درخت نمی‌افتد (ص ۶۴۹).

۸. طاهر نصر سیار یک طپانچه سخت بر روی ابومسلم زد و خیو بر روی امیر انداخت و گفت: ای گاو بند روستایی، خود را چگونه می‌بینی؟ کجا شد آن مبارزت و شجاعت و پهلوانی تو؟ ابومسلم سر برآورد و گفت: ای حرامزاده بداصل و ای خارجی ملعون، این رسم مختنان است که بندی را بزنند و سفاهت کنند و خیو در روی او اندازند. اگر خدای - عز و جل - مرا توفیق دهد دانم که با تو حرامزاده خارجی چه باید کردن (۶۴۹-۶۴۸).

بسیاری از شخصیت‌های داستان ابومسلم‌نامه از اصناف و پیشه‌وران هستند، که گاه در داستان با القاب‌شان خطاب می‌شوند. «ابومسلم دوران کودکی‌اش را با هیزم‌کشی پشت سر می‌گذارد و از این پس، دشمن برای تحقیر او لقب «روستایی» و «گاو بند» را به کار می‌برد» (اسماعیلی، ۱۳۸۰: ۱۴۲). این لقب به صورت‌های روستایی ابله، روستایی گاو بند، گاو بند روستایی در متن آمده است.

۹. اما چون نصر سیار فضیلت امیرالمومنین، علی (علیه‌السلام) را از ابومسلم بشنید با این همه تغییر، آتش خشم بر وی اثر کرد و جهان در چشم او سیاه و تاریک شد. پس بانگ بر جلاد زد و گفت: این ابوتراپی یاهو گوی را بزن تا دیگران را نصیحت باشد (ص ۶۳۵).

۱۰. نصر سیار گفت: دولت امیرالفاسقین، مروان، این را مقید کرد و گرفتار ماش ساخت. اکنون فرموده‌ام که تا او را گردن بزنند که هرکه بر امیرالکافرین بیرون آید، قصاص وی این باشد.

۱۱. و یک قصیده در شأن حضرت علی ابن ابی طالب بخواند که غلغله در جان صخره افتاد و از درد در قهر شد، و نرگس دانی که در پیش او نهاده بود، برداشت و بر روی خواجه انداخت. خواجه سر دزدید پیش خواجه نیز نرگس دانی نهاده بود، دست کرد و نرگس دان را در ربود و گفت: ای سگ خارجی، نرگس دان پرتاب می‌کنی؟ خذیفه بانگ بر خواجه زد: ای ابوتراپی، ترا چه حد آن باشد که بر روی امیر خراسان این سخن گویی و نرگس دان را برو حمله دهی؟ (ص ۵۴۱).

«ابومسلم‌نامه جایگاه تلافی و برخورد دو جهان‌بینی ناهم‌جوش، دو گروه آشتی‌ناپذیر و دو کردار و گفتار متضاد است؛ در یک سوی، بدکاران، منافقان و «خارجیان» و در دیگر سوی نیکان، راستان و «مؤمنان» جای گرفته‌اند. مروان شیخ بدکاران را

«امیرالفاسقین» و امیر نیکان علی (ع) را «امیرالمؤمنین» می‌خواند. این نظام عقیدتی چهارچوب کلی همه ابومسلم‌نامه را تشکیل دهد» (اسماعیلی، ۱۳۸۰: ۱۰۲). در گفت‌وگوها مؤمنان، خارجیان را با عنوان‌هایی مثل سگِ خارجی، خارجی ملعون، حرامزاده خارجی، حرامزاده مروانی می‌خوانند و در مقابل خارجیان، مؤمنان را ابوترابی می‌نامند.

عوامل و دلایل استفاده از راهبردهای بی‌ادبی زبانی					نشانگر متنی	نمونه متنی	راهبرد خروجی	کلان‌راهبرد	شماره
نقض فاصله اجتماعی و جنسیت	نقض حق مشارکت	نقض هویت اجتماعی	نقض وجهه کیفی	تحمیل و قدرت‌نمایی (نقض حق برابری)					
*				*	دشنام، تهدید	مثال ۱			
		*		*	دشنام، تحقیر، نقد تند و نیش‌دار	مثال ۲			
				*	دشنام	مثال ۳			
			*		دشنام	مثال ۴			
				*	دشنام، تهدید	مثال ۵	بی‌ادبی ایجابی	بی‌ادبی مستقیم	الف
		*		*	دشنام	مثال ۶			
		*	*	*	دشنام	مثال ۷			
*					دشنام، تهدید، تحقیر	مثال ۸			
		*			دشنام، تهدید، تحقیر	مثال ۹			
			*		تحقیر	مثال ۱۰			
*			*	*	دشنام	مثال ۱۱			

شکل شماره ۲: جدول نمونه‌های بی‌ادبی ایجابی بر اساس نظریه اسپنسر-اوتی

۳-۶. بی‌ادبی استهزایی (مستقیم و غیرمستقیم)

استهزاء در متن موردنظر به شکل آبرونی آشکار (مفاخره و رجزخوانی) و پنهان (مطایبه و کنایه) صورت می‌گیرد. به نظر می‌رسد هر جا نقض حق مشارکت فرد از سوی اجتماع (با کنش‌هایی نظیر: کنار گذاشتن، بی‌اعتنایی، نادیده گرفتن، کم‌ارزش جلوه دادن و ...) اتفاق می‌افتد، کنش لاف‌زنی، مفاخره و نظایر آن، که با نقض اصل کیفیت (صدافت) (quality maxim) و تواضع (modesty maxim) همراه است، شکل می‌گیرد. لاف‌زدن و رجزخوانی در ابومسلم‌نامه بنا بر جنسیت عاملان

۱. به موجب اصل تواضع، گوینده ستایش خود را به حداقل و ستایش دیگران را به حداکثر یا نکوهش خود را به حداکثر و نکوهش مخاطب را به حداقل می‌رساند (Leech, 1983: 132). نقض آن موجب تحقق بی‌ادبی ایجابی می‌شود، مگر آنجا که وجهه ایجابی گوینده آشکار یا پنهان از جانب مخاطب به خطر افتاده باشد. در فرهنگ ایرانی نیز تعریف از خود کنش کلامی بی‌ادبانه به شمار می‌رود.

گفت و گو به دلایل مختلفی انجام می‌پذیرد. در زنان، این کنش در واقع، واکنشی آبرونیک به کلیشه‌ها و نابرابری‌های جنسیتی در جامعه و نقض وجهه کیفی است و گوینده را فردی جامعه‌ستیز نشان می‌دهد. در مردان، به عاملی برای قدرت‌نمایی فردی یا گروهی تبدیل می‌شود. اقلیت‌های گروهی مانند عیاران، براساس حق مشارکت و وابستگی، بدین‌وسیله وجهه خود را در جامعه بالا برده و بیشتر افراد را وادار به احترام و به رسمیت شناختن خود می‌کردند.

«مردم خصوصاً جوانان و افراد پرجوش و خروش، دنبال مسلک و مرامی می‌گشتند که همه جنبه‌های ملیت و میهن‌پرستی آنان را دربر داشته باشد. رسم عیاری می‌توانست به آرزوهای آنان تحقق بخشد. اعضای این فرقه، اغلب جزء طبقات پائین و متوسط مردم بودند که تحصیل معارفی نکرده بودند، اما روحیه همکاری و علاقه‌مندی خاصی بین آنان وجود داشت که به پیشرفت کارها کمک می‌کرد. رشته‌ای که این گوه را به هم می‌پیوست، محبت و الفت و صداقت با هم‌دیگر بود» (باستانی‌پاریزی، ۱۳۸۳: ۵).

۱. رشیده گفت: «انتقام خون برادر می‌خواهم. آرزو دارم که مادرت چون مادر من سیاه‌پوش گشته به عزایت نشیند و چشمانش از خون جگر پر شود. می‌خواهم که دندانم را در قلبت فروکنم اگر توانم» (ص ۲۲۲).

«علی‌رغم این‌که اغلب رجزخوانی‌ها از زبان پهلوانان مرد است، در بعضی از حماسه‌ها، پهلوانان زن نیز حضور دارند. در *اسکندرنامه* نیز «نوشابه» پادشاه بُردع خطاب به اسکندر سخنانی مفاخره‌آمیز می‌گوید» (شاه‌حسینی، ۱۳۸۵: ۷۱). زنان در داستان‌های عامیانه منفعل نبوده و همواره در رزم، بزم و اغلب امور حضوری فعال دارند. رشیده هم از زنان عیار جنیدنامه است، که به خون‌خواهی برادرش به میدان نبرد می‌آید و فریاد می‌زند و جنید را به مبارزه دعوت می‌کند: «جنید حیران می‌ماند و می‌گوید «الله اکبر دختر چنین چست و چالاک» (ص ۲۲۲). از او می‌پرسد: چرا مرا به میدان می‌خوانی: رشیده پاسخ خود را با زبانی تند و تحقیرآمیز بیان می‌کند:

۲. گفت: «ای سلطان در بارگاه خوب گرز می‌زنی، چرا در میدان این شجاعت نمودی؟ من دختری با چادر و مقنعه تو را بر زمین زدم و مردی کردم که تو را نکشتم. دعوی پهلوانی می‌کنی، مهمان در سر خوان می‌گیری و دست بسته در برابر خود نگاه داشته گرز می‌اندازی، شرم نمی‌داری؟» (ص ۳۶۳).

درواقع، مفاخره و رجزخوانی ابزاری برای تحقیر و کوچک‌شمردن رقیب به شمار می‌آید. البته می‌توان به کارکردهای دیگر مفاخره در متون عامیانه نیز اشاره کرد. از جمله: تضعیف روحیه مخاطب، سرگرم کردن او با هدف دفع‌الوقت، روحیه دادن به لشکر خودی و «برکشیدن پهلوانان خودی، تحقیر هم‌اورد، تهدید دشمن و تشجیع و تقویت خودی» (رک. فلاح، ۱۱۳-۱۳۸۵: ۱۱۸).

۳. کاهور نگاه کرد، سواری دید چون سرو جویبار، دو چشم او چون ستاره می‌درخشید. کاهور با خود گفت: چشم‌های این سوار به چشم رشیده می‌ماند. و میانی بسته که گویی از انگشتر بگذرد. گفت: ای جوان، نام تو چیست؟ گفت: نام من مرگ تو.

رجزخوانی رشیده، یادآور نبرد رستم با هم‌اورد تورانی، اشکبوس، است:

مرا مام من نام مرگ تو کرد زمانه مرا پتک ترگ تو کرد

(فردوسی، ۱۳۷۱: ۱۸۳)

شاهنامه فردوسی تأثیر مستقیم و برجسته‌ای بر داستان‌های حماسی پهلوانی فارسی گذاشته است که در جای‌جای متن جنیدنامه دیده می‌شود. از جمله تلمیحات شاهنامه‌ای که در این داستان‌ها دیده می‌شود، می‌توان به «ذکر نسب اشخاص»، «این همانی‌های شخصیتی»، «اشخاص اساطیری حماسی» و «ذکر رویدادهای حماسی» اشاره کرد (محمدیان و جعفرپور، ۱۳۹۱: ۲۵۸).

نوع دوم آبرونی در متن با مطایبه‌ها و مضاحک «شیبو» محقق می‌شود. «شیبو» یکی از عیاران جنیدنامه است که شخصیتی نمایشی، حیل‌گر و مضحک دارد. در خلال داستان به‌روش عیاران لباس مبدل می‌پوشد و به شمایل بازرگان، مطرب و مویه‌گر

ظاهر می‌شود و کارهای محیرالعقول انجام می‌دهد: کمند می‌اندازد و از داروی بیهوشانه برای خواب‌کردن دشمن استفاده می‌کند. کنش‌های رفتاری و کنش‌های کلامی او با طنز و آبرونی همراه است. در مبارزات نفس‌گیر و لحظه‌های سرنوشت‌ساز با شوخی باعث خنده همگان می‌شود و از این شیوه برای غفلت و فریب رقیبان خود استفاده می‌کند:

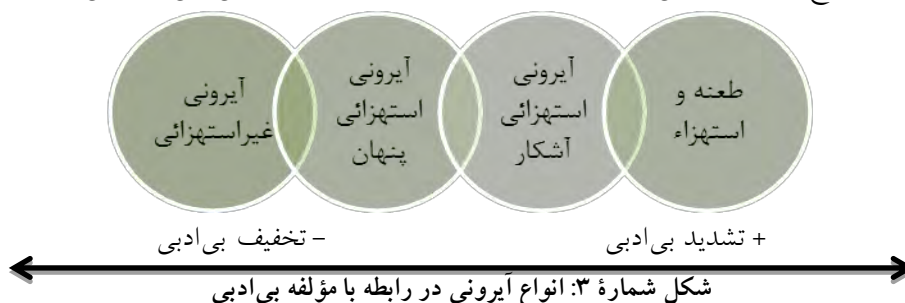
۴. در حال شبیو گفت: مرا رفیق دانشمندی هست که چیزهای نیکو می‌داند. گفتند بگو تا بیاید. قاضی را پیش خود آوردند. قاضی به زبان عربی ایشان را لعن می‌کرد و قیصر می‌گفت: آمین. قاضی می‌گفت: الهی، به حق سید مرسلین که خانه قیصر را خراب کن. قیصر می‌گفت: آمین. و زنان آمین می‌گفتند (ص ۲۵۳).

در این مثال، آبرونی در سطح کلام و واژگان اتفاق افتاده است. شبیو و مختار در میان زنان رومی نوحه می‌خواندند. شبیو با زبان عربی می‌گفت: «همین ای قیصر همین ساعت داروی بی‌هوشی بر سر شمع زخم تا بی‌هوش شوید...» (ص ۲۵۳ در ادامه قاضی با زبان عربی قیصر را لعن و نفرین می‌کرد و قیصر و زنان آمین می‌گفتند. در نهایت آبرونی کلامی به نوعی آبرونی ساختاری و موقعیتی ختم می‌شود و مجلس دعا با بی‌هوشی حاضرین خاتمه می‌یابد.

آبرونی طعنه‌آمیز آشکار و آبرونی طعنه‌آمیز پنهان در متن زیرمجموعه بی‌ادبی استهزائی و تاحدودی ادب سلبی (تهدید) قرار می‌گیرد. نوع اول را در برخی از رجزخوانی‌ها شاهدیم. به‌ویژه، در موقعیت‌هایی همچون مثال (۲) که به دلیل تمایز جنسیتی انتظار مفاخره نمی‌رود. در اینجا، بی‌ادبی آشکار معمولاً با هدف نقد نیشدار صورت می‌گیرد و برخلاف ادعای براون و لوینسون، آبرونی در هر موقعیتی به حفظ وجهه مخاطب کمک نمی‌کند، بلکه گاه به عاملی برای تشدید تهدید وجهه تبدیل می‌شود.

سلیکا (2015: 92) در مقاله‌ای که به بررسی رابطه میان آبرونی و بی‌ادبی اختصاص دارد، به آبرونی استهزایی و تفاوت آن با ادب طعنه‌آمیز کالپیر اشاره می‌کند و می‌گوید کالپیر از ادب طعنه‌آمیز به‌عنوان راهکاری از بی‌ادبی غیرمستقیم استفاده می‌کند و آن را شامل همه انواع آبرونی می‌داند؛ درحالی‌که آبرونی طعنه‌آمیز به نسبت با انواع دیگری چون آبرونی فکاهی یا غیرطعنه‌آمیز، راهبرد کلامی تهاجمی تری محسوب می‌شود که متضمن نگرش منفی گوینده به مخاطب و با هدف نقد اوست. درحالی‌که انواع دیگر آبرونی لزوماً چنین نگرشی را نمی‌رساند و هدف از آن تنها می‌تواند به شوخ‌طبعی و بذله‌گویی خلاصه شود. لیکن باتوجه به ابومسلم‌نامه، این نوع اخیر را باید بی‌ادبی ایجابی پنهان دانست که در ظاهر کنشی مودبانه، وجهه اجتماعی گوینده را حفظ می‌کند و در جایی به کار می‌رود که بی‌ادبی آشکار مانند استهزاء به دلیل روابط نابرابر دو طرف، به نقض فاصله اجتماعی و به مخاطره افتادن وجهه گوینده می‌انجامد.

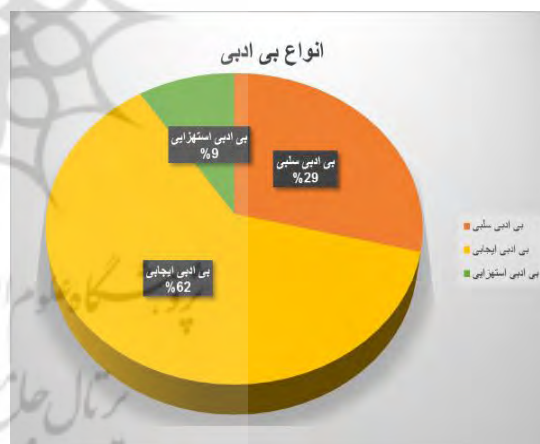
آبرونی نوع اول که در مفاخره و رجز به کار می‌رود، لغو‌ناشدنی و نوع دوم لغوپذیر است، یعنی در صورت نیاز، گوینده می‌تواند معنای تضمینی گزاره آبرونیک خود را کتمان کند؛ اما در هر دو نوع، نقض اصل کیفیت (صداقت) گرایش، یعنی نادیده گرفتن صدق گزاره به درجات مختلف مشاهده می‌شود که با هدف نوعی «اعتراض یا بی‌اعتنایی آبرونیک» (پایدارنوبخت و یوسفیان، ۱۳۰۰: ۲۶۸) و با تأکید بر برجستگی زبانی شکل می‌گیرد. در واقع، بسیاری از انواع بی‌ادبی با نقض اصل کیفیت شکل می‌گیرد که در مفاخرات هدف از آن، کم‌ارزش جلوه دادن دیگری، انتقاد و اثبات خود و در آبرونی طعنه‌آمیز پنهان با هدف کف نفس، حفظ وجهه اجتماعی خود و فریب دیگری صورت می‌گیرد که در متن، غلبه با نوع اول است. شکل (شماره ۲) انواع مختلف آبرونی را از حیث سلسله‌مراتب قوت و ضعف در بی‌ادبی نشان می‌دهد.

عوامل و دلایل استفاده از راهبردهای بی ادبی زبانی					نشانهگر متنی	نمونه متنی	کلان راهبرد	شماره
نقض فاصله اجتماعی و جنسیتی	نقض حق مشارکت	نقض هویت اجتماعی	نقض وجهه کیفی	تحمیل و قدرت‌نمایی (نقض حق برابری)				
				*	تهدید	مثال (۱)	بی ادبی استهزائی (طعنه آمیز)	د
		*		*	تحقیر، نقدهای تند و نیش‌دار	مثال (۲)		
				*	تهدید، تحقیر	مثال (۳)		
*					لعن و نفرین	مثال (۴)		

جدول شماره ۴: جدول نمونه‌های بی ادبی استهزائی بر اساس نظریه اسپنسر-اوتی

انواع بی ادبی	فراوانی	درصد
بی ادبی سلبی	۹۵	۲۸,۸۸
بی ادبی ایجابی	۲۰۴	۶۲,۰۱
بی ادبی استهزائی	۳۰	۹,۱۲
مجموع	۳۲۹	۱۰۰,۰۰

شکل شماره ۵: فراوانی انواع بی ادبی در داستان ابومسلم‌نامه

۷. نتیجه

تمام جمله‌ها و گفت‌وگوهای شخصیت‌های مختلف در بخش نخست *ابومسلم‌نامه* ابوطاهر طرطوسی (جنیدنامه)، بر اساس نظریه بی ادبی کالپپر بررسی و داده‌ها دسته‌بندی و فراوانی هر مؤلفه از کل جامعه آماری محاسبه شد. یافته‌های پژوهش به شرح زیر است:

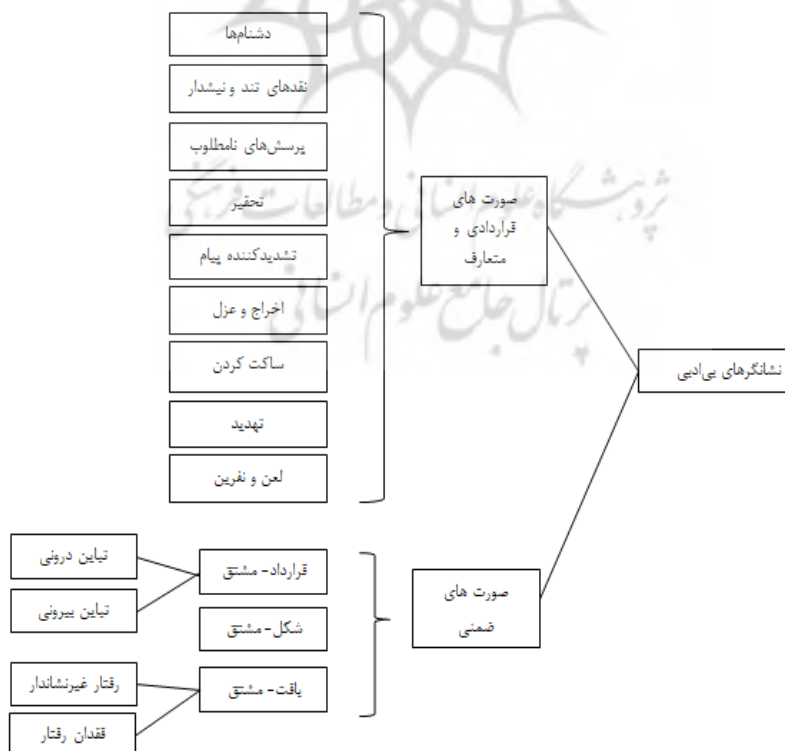
از مجموع راهبردهای بی ادبی کالپپر، تنها سه راهبرد بی ادبی مستقیم سلبی و ایجابی و ادب استهزائی در داستان ابومسلم‌نامه استفاده شده و بی ادبی غیرمستقیم سلبی و ایجابی و ادب مضایقه‌شده در متن به کار نرفته است. بی ادبی ایجابی (۶۲,۰۱ درصد)، بی ادبی سلبی (۲۸,۸۸) و بی ادبی استهزائی (۹,۱۲ درصد) به ترتیب فراوانی بیشتری داشتند (رک. شکل شماره ۵). غالب بی ادبی‌های ایجابی به صورت دشنام در ابومسلم‌نامه نمود یافته است. دشنام‌ها در رده‌های: اخلاقی، اعتقادی، ملیتی و جنسی دیده

می‌شود. جمع‌مداری، شرکت در گروه و تعامل افراد با هم است، عامل به‌کارگیری این راهبرد است. همچنین بافت و موقعیت اجتماعی زمانه بی‌تأثیر نیست؛ چنانکه در متون دوره صفویه این تعابیر و اصطلاحات به‌وفور مشاهده می‌شود. بی‌ادبی سلبی عموماً با نشانگرهای تهدید، تمسخر و ترساندن جلوه می‌کند و تهدید، علاوه برآنکه از نتایج مفاخره و رجزخوانی در متون حماسی است، به عاملی برای ممانعت و آسیب‌رساندن به وجهه خصوصی مخاطب تبدیل می‌شود.

بی‌ادبی استهزایی نسبت به دو راهکار دیگر کمتر استفاده شده بود و بیشتر به‌شکل آبرونی روایت شده است. گفت‌وگوها و زبان از شرایط و بافت حاکم بر فضای داستانی تأثیر پذیرفته و زبان به‌شکل صریح نمود یافته است. باوجود اینکه ادبیات عامیانه و به‌طور خاص قصه‌های عامیانه خلیقیات و رفتارهای کلامی و غیرکلامی فرهنگ ایرانی را نشان می‌دهد، اما قصه ابومسلم‌نامه خلاف جهت جریان معمول در حرکت است؛ چنانکه در زبان و محاورات جمعی ایرانی کاربرد طعنه، تعریض و کنایه رواج بیشتری دارد، اما در قصه ابومسلم‌نامه راهبرد بی‌ادبی استهزایی کمتر به کار رفته است. باید به این نکته توجه کرد که گفت‌وگوها در چه بافتی صورت گرفته است؟ بیشتر صحنه‌های داستان روایت رزم، تنش و جدال است؛ لذا شرایط حاکم بر موقعیت، کنش‌های کلامی غیرمستقیم را نمی‌طلبد. زمان اندک و لحظه‌ها حساس است. نه‌گوینده فرصت اندیشیدن و آفریدن معانی در پس پرده را دارد و نه شنونده وقت واکاوی و دریافتن معانی ورای الفاظ را دارد. زبان صریح عمل می‌کند بنابراین کنایه و تعریض در رتبه آخر قرار می‌گیرد.

همچنین در نظریه ادب به مفهوم قدرت در برهم‌کنشی روابط کلامی توجه می‌شود. مواضع ضعف و قدرت رفتارهای کلامی افراد را شکل می‌دهد. در قصه ابومسلم‌نامه، مواضع ضعف و قدرت، تأثیر چندانی در کنش‌های کلامی ندارد. فرودست در موضع ضعف با فرادست در موضع قدرت به‌طور یکسان از رفتارهای کلامی استفاده می‌کند و دلیل آن می‌تواند شخصیت‌پردازی ضعیف قصه، کوشش در اقناع عواطف روایت‌شنو و جذب مخاطبان و تثبیت گفتمان‌های دینی و سیاسی عصر باشد.

۸ پیوست (۱)

(cf. Çulpepr, 2015: 441)

نمودار الگوی پایین به بالای نشانگرهای بی‌ادبی

پیوست (۲)

نشانه‌های بی‌ادبی کلامی	دشنام	تحقیر	تهدید	نقدهای تند و نیش‌دار	لعن و نفرین	تشدیدکننده پیام	پرسش‌های نامطلوب
تعداد	۱۵۰	۹۷	۶۵	۳	۸	۲	۴
جمع کل	۳۲۹						

شکل شماره ۶: جدول نشانگرهای بی‌ادبی کلامی در داستان ابومسلم‌نامه

منابع

۱. امیدسالار، محمود (۱۳۸۱). «نکاتی درباره فحش و فحاشی در زبان فارسی»، ایران‌شناسی، ۵۴، صص ۳۵۰-۳۴۱.
۲. باستانی‌پاریزی، محمدابراهیم (۱۳۸۳). «جنبش ملی و اجتماعی عیارن»، مجله حافظ، ش ۵: ۷-۵.
۳. پایدارنوبخت، فرشته و یوسفیان کناری، محمدجعفر (۱۳۹۹). «آیرونی کلامی و کاربردهای زبان‌شناختی آن در فراتاریخ‌نگاری؛ با تکیه بر دو نمایشنامه جنگنامه غلامان و فتح‌نامه کلات اثر بهرام بیضایی». جستارهای زبانی، ۶ (پیاپی ۶۰)، صص ۲۸۶-۲۵۷.
۴. حسینی، سیدمحمد؛ آفاگل زاده، فروس؛ کرد زعفرانلو کامبوزیا، عالیبه و گلفام، ارسلان (۱۳۹۶). «رو و آبرو دو روی مفهوم وجه در فرهنگ ایرانی: پژوهشی قوم‌نگارانه در کاربردشناسی زبان»، جستارهای زبانی، ش ۶، صص ۲۱۵-۲۴۶.
۵. حسینی، سیدمحمد (۱۳۸۸). «ادب و قدرت: نشانگرهای زبانی مخالفت در جلسات دفاع از پایان‌نامه»، پژوهش‌های زبانی، ۱، ۱۰۰-۷۹.
۶. دریکوند، زهرا (۱۳۹۷). «بررسی زبان‌شناختی بی‌ادبی کلامی در فیلم‌های سینمایی ایرانی (مطالعه موردی: فیلم سینمایی «آادت نمی‌کنیم» و «ابد و یک روز»، زبان‌کاوی، ۶، ۸۸-۷۱.
۷. ذوالفقاری، حسن و باقری، بهادر (۱۳۹۸). *افسانه‌های پهلوانی ایران*، جلد اول، چاپ اول، تهران، خاموش.
۸. رحمانی، حسین (۱۳۹۳). «نگاهی به قدرت و جنسیت از منظر ادب و بی‌ادبی در رمان‌های نوجوانان فارسی‌زبان»، زبان و زبان‌شناسی، ۲۰، ۵۶-۳۱.
۹. ----- (۱۳۹۷). «تأثیر قدرت و جنسیت بر بی‌ادبی و شیوه برخورد با آن در نمایشنامه افول اثر اکبر رادی»، *زبان‌شناسی اجتماعی*، ۴، ۶۵-۵۴.
۱۰. شاه‌حسینی، فهیمه (۱۳۸۵). «رجزخوانی زنان در حماسه»، حافظ، ۲۶، صص ۷۲-۷۰.
۱۱. طرطوسی، ابوظاهر (۱۳۸۰). *ابومسلم‌نامه*. به تصحیح حسین اسماعیلی، تهران: قطره.
۱۲. فلاح، غلامعلی (۱۳۸۵). «رجزخوانی در شاهنامه»، *دوفصلنامه زبان و ادبیات فارسی*، ۵۴-۵۵، صص ۱۳۰-۱۰۷.
۱۳. کوتلاکی، سوفیا (۱۳۹۶). *نظام ادب، تعارف و مفهوم وجه در فرهنگ ایرانی*، ترجمه زهرا فرخ‌نژاد و آذردهخت جلیلیان، تهران، علمی و فرهنگی.
۱۴. محمدیان، عباس و جعفرپور، میلاد (۱۳۹۱). «اهمیت داستان‌های حماسی - پهلوانی منثور در تاریخ ادبیات فارسی»، ۳ (۶۱)، صص ۲۶۴-۲۳۴.
۱۵. محمودی بختیاری، بهروز و سلیمیان، سمیه (۱۳۹۵). «الگوی بی‌ادبی کلامی در نمایش‌نامه صیادان»، *جستارهای زبانی*، ۱ (۱)، ۱۲۹-۱۵۰.
۱۶. نامور، زهرا (۱۳۹۸). «جلوه‌های بی‌ادبی کلامی در تلویزیون در چارچوب نظریه گفتمان کالپیر مطالعه موردی: سریال مادرانه»، *رسانه‌های دیداری و شنیداری*، ۲۹، ۲۵۲-۲۲۷.
۱۷. یول، جرج (۱۳۸۹). *کاربردشناسی زبان*، ترجمه محمد عموزاده مهدیرجی و منوچهر توانگر، تهران، سمت.

18. Brown, P. & S. C. Levinson (1987). *Politeness; Some Universals of Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Culpeper, J. (1996). "Towards an Anatomy of (Im)politeness". *Journal of pragmatics*, 25, 349-67.
20. Culpeper, J., Busfield, D & Wichmann (2003). "Impoliteness revisited: with special reference to dynamic & prosodic aspects". *Journal of pragmatics*, 35 (10-11): 1545-1579.
21. ----- (2005). "(Im)politeness and Entertainment in the Television Quiz Show: The Weakest Link". *Journal of Politeness Research: Language, Behavior, Culture*, 1, 35-72.
22. ----- (2011). *(Im)politeness : Using Language to Cause Offence*. Cambridge:
23. Culpeper, J (2015). "Impoliteness Strategies". In. *Interdiscip 1-linary Studies in Pragmatics, Culture & society*. (pp. 421-445). Switzerland: Springer.
24. Fraser, Bruce. (1990). "Perspectives on Politeness". *Journal of Prag Matics* 14.
25. Goffman, E. (1967). *Interactional Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. Garden City, NY: Anchor Books.
26. Leech, G. N. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman. New York: Cambridge University Press.
27. Tselika, Aikaterini (2015). "Irony as an Impoliteness Tool: An Exploration of Irony's Intentionality, Cancellability and Strength. *Athens Journal of Philology* - Volume 2, Issue 2 – Pages 89-108.
28. Upadhyay, Sh. (2010). "Identity and Impoliteness in Computer-mediated ReaderResponses". *Journal of Politeness Research* 6, 105-27.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی